

O'ZBEKISTONDA FOYDA SOLIG'I TIZIMINING SHAKLLANISHI VA TARIXIY BOSQICHLARI

Yunusov Jasur Nuritdinovich^{1*}, Raximov Matnazar Yusupovich²

1 Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

ORCID 0009-0003-9031-5822

jasuryunusov@mail.ru

2 Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti professori

ORCID 0000-0002-8989-2943

raximovmy@mail.ru

FORMATION AND HISTORICAL STAGES OF THE PROFIT TAX SYSTEM IN UZBEKISTAN

Yunusov Jasur Nuritdinovich^{1*}, Raximov Matnazar Yusupovich²

1 Independent researcher of Tashkent State University of Economics

ORCID 0009-0003-9031-5822

jasuryunusov@mail.ru

2 Professor of Tashkent State University of Economics

ORCID 0000-0002-8989-2943

raximovmy@mail.ru

JEL Classification: H1, H 15

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida mustaqillikka erishgandan so'ng foyda solig'i tizimining shakllanishi va rivojlanishining asosiy tarixiy bosqichlari kompleks tahlil qilinadi. Foyda solig'i davlat byudjeti tushumlarining muhim manbalaridan biri sifatida nafaqat fiskal funksiyani, balki iqtisodiy faoliyatni tartibga soluvchi vosita sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Maqolada 1991 yildan boshlab qabul qilingan asosiy normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, Soliq kodeksining turli tahrirlari, Prezident farmonlari va hukumat qarorlari asosida ushbu soliq turining mazmun va mohiyatidagi o'zgarishlar yoritiladi. 1997, 2008 va 2020 yillarda amalga oshirilgan soliq stavkalaridagi o'zgarishlar, korxonalarni rag'batlantirish, soliq hisobotlarini taqdim etish mexanizmlarini modernizatsiya qilish

bo'yicha amalga oshirilgan islohotlarga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, soliq stavkalarining dinamikasi, korxonalarga taqdim etilgan imtiyozlar, foyda solig'i ulushining byudjetdagi o'rni kabi jihatlar diagrammalar, statistik tahlillar va jadval shaklidagi dalillar orqali asoslab beriladi. Tadqiqot davomida milliy soliq siyosatining rivojlanishiga oid mahalliy va xalqaro adabiyotlar, Davlat soliq qo'mitasi, Moliya vazirligi va Xalqaro valyuta fondi va Organisation for Economic Co-operation and Development kabi xalqaro tashkilotlarning ochiq ma'lumotlari tahlil qilindi. Muallif foyda solig'i tizimining evolyutsiyasi O'zbekiston fiskal islohotlarining va bozor iqtisodiyotiga yo'naltirilgan islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaralayotganini ta'kidlaydi. Maqolada ilgari

surilgan xulosalar va o'rganishlar natijasida erishilgan yutuqlar foyda solig'i siyosatini takomillashtirishga doir ilmiy tavsiyalarni ilgari suradi va o'tish davri iqtisodiyotida foyda solig'i tizimining samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: foyda solig'i, soliq tizimi, tarixiy bosqichlar, soliq islohotlari, korxona soliqlari, O'zbekiston iqtisodiyoti.

Abstract. This article presents a comprehensive analysis of the formation and development of the corporate profit tax system in Uzbekistan after gaining independence. As a crucial fiscal instrument, the profit tax not only serves as a major source of state budget revenues but also functions as a regulatory mechanism for economic activity. The paper examines key legislative milestones, including various editions of the Tax Code, presidential decrees, and government resolutions adopted from 1991 onward. Particular attention is given to reforms implemented during the major tax overhauls of 1997, 2008, and 2020, highlighting changes in tax rates, the introduction of incentives for enterprises, and the modernization of tax reporting mechanisms. The study utilizes diagrams, official statistics, and tabular data to visualize trends in profit tax rates and their correlation with economic policy goals. In addition to domestic policy documents, the article draws on insights from national and international literature, as well as open data from the State Tax Committee, the Ministry of Finance, and international institutions such as the IMF and OECD. The author concludes that the evolution of Uzbekistan's profit tax system reflects broader trends in fiscal modernization and market-oriented reforms. The findings contribute to the academic discourse on tax policy development and

offer practical recommendations for improving the effectiveness and equity of corporate taxation in transitional economies.

Keywords: profit tax, tax system, historical development, tax reforms, corporate taxation, Uzbekistan economy.

Kirish

Har qanday davlatning iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlashda soliq tizimi muhim o'rin egallaydi. Ayniqsa, foyda solig'i korxonalar moliyaviy faoliyatini tartibga soluvchi asosiy fiskal vositalardan biri sifatida iqtisodiyotni boshqarishning eng muhim elementlaridan hisoblanadi. Foyda solig'i orqali davlat budjetiga doimiy tushumlar shakllanadi, bu esa ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish, infratuzilmani rivojlantirish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekistonda foyda solig'i tizimining shakllanishi murakkab va bir necha bosqichli tarixiy jarayon orqali amalga oshdi. Dastlab, SSSR davrida markazlashtirilgan iqtisodiy boshqaruv sharoitida joriy etilgan foyda solig'i mexanizmi mustaqillik yillarida tubdan qayta ko'rib chiqildi. Mustaqillikdan so'ng respublikada bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida milliy soliq siyosati shakllana boshladi, bu esa foyda solig'i tizimiga ham bevosita ta'sir ko'rsatdi. Soliq stavkalari, imtiyozlar, hisoblash mexanizmlari va nazorat shakllari bosqichma-bosqich isloh qilindi.

Ushbu maqolada O'zbekiston foyda solig'i tizimining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tarixiy nuqtai nazardan o'rganiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — foyda solig'ining tarixiy ildizlarini, uning huquqiy-me'yoriy bazasini va zamonaviy ko'rinishigacha bo'lgan islohotlarini tizimli tarzda tahlil qilishdir. Maqola natijalari orqali

korxonalar uchun foyda solig'i tizimining o'zgarishlari qanday amaliy ahamiyat kasb etgani ochib beriladi.

Adabiyotlar sharhi va metodologiya

O'zbekiston soliq tizimining shakllanishi va rivojlanishi masalalari ko'plab mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Xususan, T. A. Djuraev, R. M. Saidov, S. R. Rahimov singari olimlar o'z tadqiqotlarida O'zbekiston soliq siyosatining bosqichlari, uning iqtisodiy samaradorligi va davlat budjeti bilan o'zaro bog'liqligi haqida fikr yuritganlar. Ularning ishlarida foyda solig'i masalalari alohida bo'limlarda yoritilgan bo'lsa-da, bu soliq turining tarixiy taraqqiyoti, shakllanish sabablari va bosqichlari chuqur tahlil qilinmagan. [23]

SSSR davridagi soliq siyosatini tahlil qilgan V. G. Panskov, L. I. Horoshilov kabi rus iqtisodchilari markazlashgan rejalashtirish va davlat mulkchiligiga asoslangan moliyaviy siyosatda foyda solig'ining faqat nazorat vositasi sifatida ishlatilganini ta'kidlaydi. Bu davrda foyda solig'i korxonalarning iqtisodiy erkinligini emas, balki rejadagi ko'rsatkichlarni bajarish darajasini baholash mezoni sifatida qabul qilingan. [24]

Mustaqillikdan so'ng, O'zbekistonning milliy soliq tizimini shakllantirish bosqichida qabul qilingan qonunlar va Prezident farmonlari asosida foyda solig'ining mazmuni tubdan o'zgardi. Ayniqsa, 1991 yildan keyingi "Soliq tizimini takomillashtirish kontsepsiyasi", 1997 yilgi "O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi" hamda 2008 va 2020 yillardagi tahrirlari foyda solig'i siyosatini tubdan isloh qildi. Bu huquqiy hujjatlar orqali soliq stavkalari pasaytirildi, yengilliklar joriy etildi

va zamonaviy hisobot mexanizmlari kiritildi. [15]

Shuningdek, Jahon banki, IMF, va BMT Taraqqiyot Dasturi tomonidan tayyorlangan hisobotlar va konsalting tashkilotlari sharhlarida O'zbekistonning soliq tizimi islohoti xalqaro tajriba bilan solishtirilib, foyda solig'ining o'ziga xos jihatlari qayd etilgan. Ushbu adabiyotlar asosida maqolada tarixiy jarayonlar real ma'lumotlar va qonunchilik asosida yoritiladi.

Ushbu tadqiqotda tarixiy-taqqoslov tahlil usuli asos qilib olindi. Foyda solig'i tizimining O'zbekistonda shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini aniqlashda normativ-huquqiy hujjatlar (Soliq kodekslari, Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari) hamda xalqaro moliyaviy tashkilotlar (Jahon banki, IMF) tomonidan e'lon qilingan tahliliy materiallar asos sifatida o'rganildi.

Tadqiqotda 1991 yildan hozirgi kungacha bo'lgan davr soliq siyosatining muhim bosqichlari sifatida ajratilib, har bir bosqichda foyda solig'i mexanizmining qanday o'zgarishlar bilan yuzaga chiqqani izchil yoritildi. Ilmiy-tarixiy tahlilga asoslangan holda soliq stavkalari, yengilliklar, va hisobot tartibining evolyutsiyasi aniqlab berildi.

Ma'lumotlar tahlilida statistik ko'rsatkichlar, rasmiy hisobotlar va ilgari chop etilgan ilmiy maqolalardan foydalanildi. Diagramma va jadvallar yordamida tarixiy o'zgarishlar vizual ifodalandi.

Natijalar

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, soliq siyosatida tub burilishlar amalga oshirildi. Ayniqsa, foyda solig'i tizimi 1991

yildan boshlab mustaqil iqtisodiy islohotlarning ajralmas qismi sifatida shakllana boshladi. Soliq stavkalari, soliq bazasi, imtiyozlar va hisoblash mexanizmlarida yuz bergan o'zgarishlar mamlakatning bozor iqtisodiyotiga moslashish jarayonini aks ettirdi.

Dastlabki yillarda, 1992–1994 yillarda foyda solig'i stavkasi 38–40% atrofida bo'lgan. Bu yuqori stavkalar korxonalarga

og'ir soliq yuki yuklagan bo'lsa-da, davlat budjetini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etgan. Keyingi yillarda, ya'ni 2000-yillarga kelib, iqtisodiy barqarorlik va soddalashtirish siyosati asosida stavkalar bosqichma-bosqich kamaytirila boshlandi. 2007 yilda foyda solig'i 24% ga, 2011 yilda 9% ga tushirilgan. 2020 yildan esa stavka 15% etib belgilangan bo'lib, 2023–2024 yillarda ham shu darajada saqlanib qoldi.

1-diagramma. 1991–2024 yillarda O'zbekistonda foyda solig'i stavkalarining evolyutsiyasi

[10], [15], [16]

Bu davr ichida faqat stavka emas, balki foyda solig'ini hisoblash tartibi, imtiyozlar va audit mexanizmlari ham sezilarli darajada takomillashdi. Elektron hisobot tizimlari joriy etildi, ayrim tarmoqlar (masalan, eksportchi va innovatsion korxonalar) uchun soliq yengilliklari qo'llanildi. Bu o'zgarishlar foyda solig'i tizimining yengillashtirilgan, shaffof va rag'batlantiruvchi xususiyatga ega bo'lishiga olib keldi.

Birinchi diagrammada 1991 yildan 2024 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekistonda foyda solig'i stavkalarining o'zgarishi yillik kesimda aks ettirilgan.

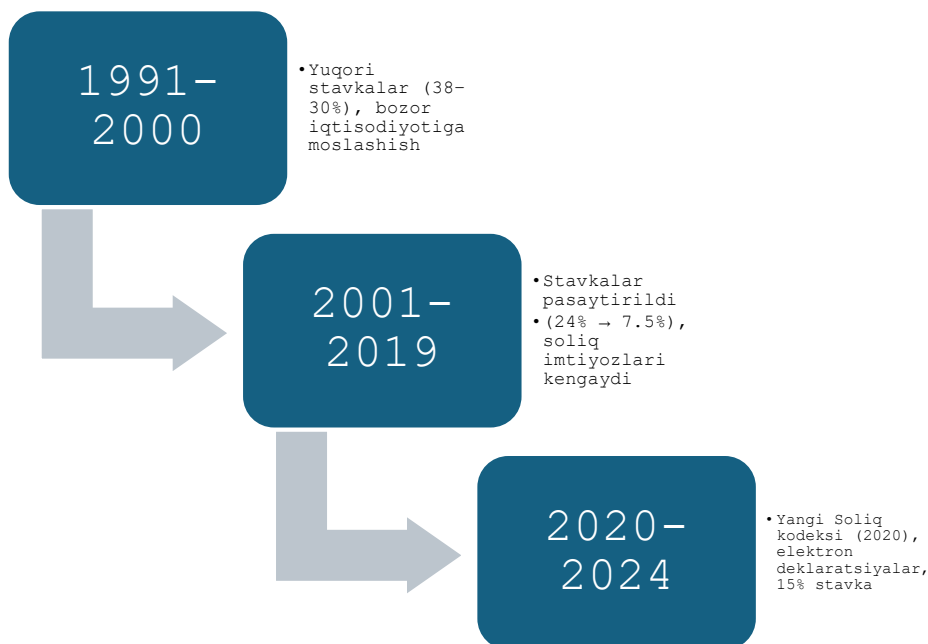
Ushbu natijalar foyda solig'i siyosatining bosqichma-bosqich optimallashtirilgani va iqtisodiy muvozanatni ta'minlashga xizmat qilganini ko'rsatadi.

Munozara

O'zbekistonda foyda solig'i tizimi mustaqillikdan so'ng bosqichma-bosqich shakllandi va har bir bosqich iqtisodiy siyosatdagi ustuvor yo'nalishlar, xalqaro tajriba va ichki ehtiyojlarga qarab o'zgarib bordi. Dastlabki yillarda yuqori soliq stavkalari mavjud bo'lgan bo'lsa, keyinchalik ularning bosqichma-bosqich pasaytirilishi davlat tomonidan xususi

sektorni rag'batlantirishga qaratilgan strategiyaning bir qismi bo'ldi.

2-diagramma.

[10],
[14], [15]

Foyda solig'i tizimidagi islohotlar uch asosiy bosqichga bo'lish mumkin:

- 1991–2000 yillar: yuqori stavkalar davri,
- 2001–2019 yillar: soddalashtirish va imtiyozlar berish,
- 2020–2024 yillar: elektronlashtirish va barqaror stavkaga o'tish.

Ikkinchi diagrammada jadvalda ushbu bosqichlarning asosiy xususiyatlari keltirilgan.

Bunday islohotlar korxonalarning moliyaviy intizomini oshirish, budjetga

tushumlarni barqarorlashtirish va investitsion muhitni yaxshilashga xizmat qildi. Ayniqsa yirik korxonalar uchun foyda solig'i stavkalarining kamaytirilishi ularning investitsiya salohiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Birinchi jadvalda tanlab olingan yirik korxonalarning yillar kesimidagi foyda solig'i to'lovlari ko'rsatilgan bo'lib, soliq stavkalaridagi o'zgarishlar ularga qanday ta'sir qilgani tahlil qilinadi.

1-jadval. Yirik korxonalarda foyda solig'i to'lovlari (tanlab olingan yillar)

<i>Yil</i>	<i>UzAuto Motors (mlrd so'm)</i>	<i>Navoiy KMK (mlrd so'm)</i>	<i>O'zbekneftgaz (mlrd so'm)</i>
2015	180	220	260
2020	150	180	230
2023	170	210	250

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, foyda solig'i stavkalarining pasayishi nafaqat korxonalarning sof foydasini oshirdi, balki ularni qayta investitsiya qilish imkoniyatini kengaytirdi. Biroq, ayni paytda soliq bazasini kengaytirish, hisobotlar shaffofligini oshirish va soliqlardan bo'yin tovlashning oldini olish ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Yuqoridagi diagrammada foyda solig'i stavkalarining yillar davomida pasayganiga qaramasdan, ushbu soliq turining davlat byudjeti tushumlaridagi ulushi barqaror saqlanib qolganini ko'rish mumkin. Bu holat foyda solig'i mexanizmining iqtisodiy samaradorligini, ayniqsa soliq ma'muriyatchiligi va tartibga solishdagi islohotlarning ijobiy natijalarini ko'rsatadi.

Masalan, 2005–2010 yillar oralig'ida foyda solig'i stavkalari keskin pasaygan bo'lsa-da, korxonalarning moliyaviy holati yaxshilanganligi sababli byudjetga tushumlar sezilarli darajada kamaymadi. 2020-yildan

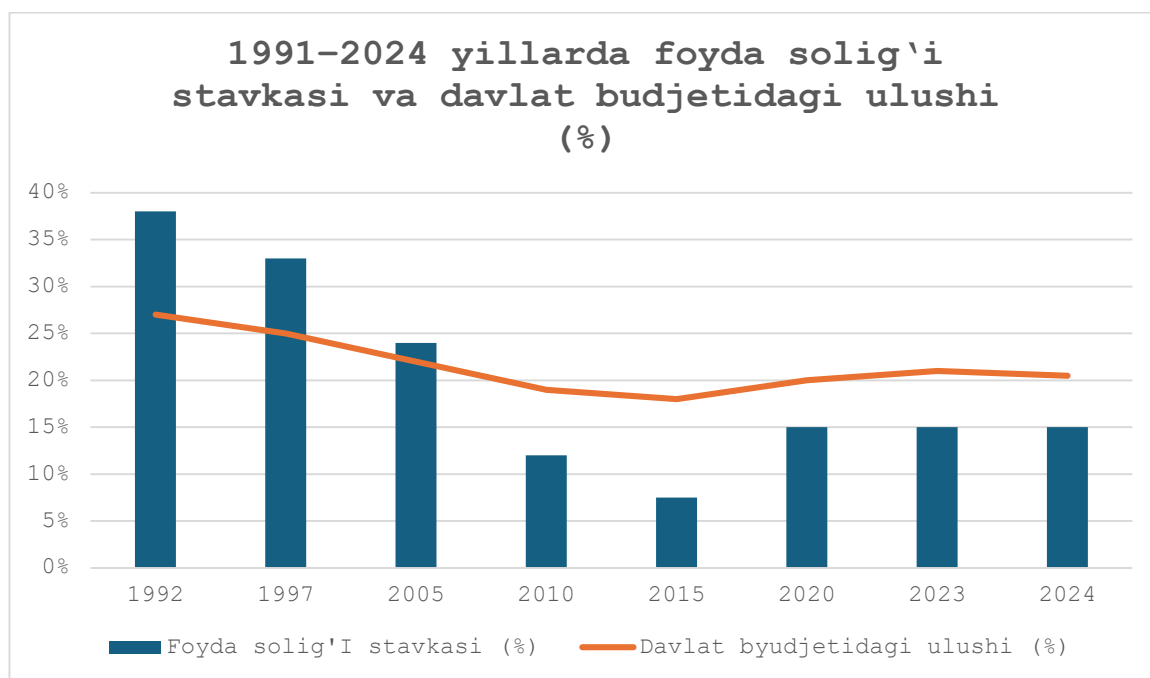
boshlab elektron hisobot va monitoring tizimlarining joriy etilishi hisobiga tushumlar shaffof va barqaror shakllanishni boshladi.

Bu natijalar foyda solig'i tizimining nafaqat fiskal, balki iqtisodiy muvozanatni saqlashdagi strategik ahamiyatini tasdiqlaydi.

Xulosa

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, foyda solig'i tizimi milliy iqtisodiy strategiyaning ajralmas qismiga aylandi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, foyda solig'i stavkalarining pasaytirilishi, soliq imtiyozlari joriy etilishi va elektron hisobot tizimining bosqichma-bosqich joriy qilinishi korxonalar faoliyatiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Bu o'zgarishlar, bir tomondan, investitsiya muhitini yaxshilagan bo'lsa, ikkinchi tomondan, davlat byudjetiga tushumlarning barqarorligini ta'minladi.

3-diagramma. 1991–2024 yillarda foyda solig'i stavkasi va davlat budjetidagi ulushi (%)

[11],

[13], [14], [15], [20]

Diagramma va jadvallar orqali ko'rish mumkinki, soliq stavkalarining pasayishi foyda solig'i tushumlarining kamayishiga olib kelmagan, aksincha, ularning sifat jihatdan yaxshilanishiga xizmat qilgan. Bunday yondashuv soliq siyosatini liberallashtirish va bozor tamoyillariga yaqinlashtirishni ko'zlagan strategiyaning muvaffaqiyatli natijasi sifatida baholanishi mumkin.

Kelgusida foyda solig'i tizimini yanada takomillashtirish uchun soliq bazasini kengaytirish, sohani raqamlashtirishni chuqurlashtirish va soliqlardan bo'yin tovlashning oldini olish bo'yicha choratadbirlarni davom ettirish lozim. Shuningdek, soliq siyosatining prognozli, adolatli va izchil yuritilishi korxonalar ishonchini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bakhtiyorov, A. (2022). Trade and economic performance through digital economy. *Gospodarka i Innovatsie*, 24, 720–726.
2. Bakhtiyorov, A. (2022). Breakthrough of digitalization due to the innovation economy and the effect of their collaboration for economic prosperity. *Best Scientific Research-2023*, 1(1), 41–49.
3. Bakhtiyorov, A. (2022). The current analytical summary of dynamic change in privatization in the case of Uzbekistan. *Новый Узбекистан: успешный*

- международный опыт внедрения международных стандартов финансовой отчетности, 1(5), 106–112.
4. Bakhtiyorov, A. (2023). Economic side effects of open market system to developing countries. *Solution of Social Problems in Management and Economy*, 2(8), 9–11.
 5. Bakhtiyorov, A. (2024). The impact of digitalization on sustainable world economy: Uzbekistan case. *Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot*, 2(7).
 6. International Monetary Fund. (2021). Uzbekistan: Selected issues (IMF Country Report No.21/19).IMF.<https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/02/03/Uzbekistan-Selected-Issues-50109>
 7. Jahon banki. (2021). Uzbekistan tax policy review: Strengthening revenue for economic growth. World Bank Group. <https://documents.worldbank.org>
 8. Moliya vazirligi. (2022). O‘zbekiston Respublikasining 2023 yilgi Davlat byudjeti to‘g‘risida. <https://mf.uz>
 9. OECD. (2021). Tax policy reforms 2021: Special edition on tax policy during the COVID-19 pandemic. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/427d2616-en>
 10. O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi. (2020–2024). Soliq stavkalari bo‘yicha arxiv ma‘lumotlar. <https://soliq.uz>
 11. O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi. (2025). O‘zbekiston Respublikasi davlat budjeti va soliq tushumlari bo‘yicha yillik hisobotlar (1991–2023 yillar). <https://soliq.uz>
 12. O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi. (2025). Yirik soliq to‘lovchilar ro‘yxati va ularning byudjetga to‘lovlari bo‘yicha ochiq ma‘lumotlar (2015–2023 yillar). <https://soliq.uz>
 13. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2023). 2024 yilgi Davlat byudjeti to‘g‘risida Qonun. <https://mf.uz>
 14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2018). Soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to‘g‘risida (PF-5590-son). <https://lex.uz>
 15. O‘zbekiston Respublikasi. (2019). Soliq kodeksi (O‘RQ-622-son). <https://lex.uz/docs/4691079>
 16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. (2022). Foyda solig‘i islohotlari: tahlil va prognozlar. Review.uz. <https://review.uz>
 17. Pardaev, M. Q., & Murodova, N. A. (2019). O‘zbekiston soliq tizimi va uni isloh qilish yo‘nalishlari. *Milliy Iqtisodiyot va Xalqaro Aloqalar*, 4(3), 13–19.
 18. Qodirov, A. R., & Sattorov, I. B. (2020). Soliq va soliqqa tortish: Nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
 19. Sanjarovna, K. R., & Feruz-oglu, B. A. (2023, January). Outcome of e-trade, creating by accelerating digital economy. In *E-Conference Zone* (pp. 40–43).
 20. Statistika agentligi. (2020–2023). Davlat byudjeti tushumlari bo‘yicha statistik axborot. <https://stat.uz>
 21. Turaev, D. (2021). Foyda solig‘i stavkalarining evolyutsiyasi va korxonalarga ta‘siri. *Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar*, (6), 24–30.
 22. UNDP Uzbekistan. (2022). Fiscal policy and sustainable development in Uzbekistan: A policy brief. United Nations Development Programme. <https://www.uz.undp.org>

23. Djuraev, T. A., Saidov, R. M., & Rahimov, S. R. (2018). O‘zbekiston soliq tizimining shakllanishi va iqtisodiy samaradorligi. *Iqtisodiyot va moliya*, 5(2), 14–21.
24. Panskov, V. G., & Khoroshilov, L. I. (2004). *Nalogovaya sistema Rossii: Uchebnik*. Moskva: Finansy i Statistika.